

1881: Wonderkind Bertus Brouwer

De kroniek van Medemblick leert ons dat de vader van Bertus Brouwer in 1881 als onderwijzer is aangesteld aan de school voor minvermogenen aldaar. Later in het jaar wordt hij hoofd van de Burgerschool. Vader Egbert en zijn vrouw gaan wonen op de hoek van de Breedstraat en de Heerensteeg.¹ Bertus, hun eerste kind, is dan pas een half jaar oud.² In 1883 wordt zijn broer Lex geboren en een paar jaar later zijn broer Aldert.

Vader Brouwer

Dat de vader van Bertus soms een toonaangevende stem had op zijn vakgebied, blijkt uit een jaarlijkse vergadering in Westwoud (1885) voor onderwijzers uit het arrondissement Medemblick. Er zijn 73 onderwijzers en 11 onderwijzeressen aanwezig. De heer Brouwer houdt een "nette en boeiende" voordracht en hij benadrukt het belang van een "speelplaats bij de school". Hij betreurt het dat de onderwijswet dit niet gebiedend voorschrijft. Spel is volgens hem niet alleen van groot belang voor het kind, maar is eveneens leerzaam voor de onderwijzers.³

Terzijde: Veel familieleden van Bertus zijn nauw betrokken geweest bij de ontwikkelingen in het onderwijs. Zijn beide opa's uit Friesland waren bijvoorbeeld al werkzaam als schoolmeester.

Leerplicht bestond nog niet in de 19e eeuw, al gingen de meeste kinderen wel naar school.

Als zestienjarige schrijft Bertus een levensbeschrijving, waarin zijn herinneringen aan Medemblick niet ontbreken. Hier de weergave van zijn toenmalige terugblik als eerstejaars student:

'Mijn volgende woonplaats stond niet veel hoger in rang. Ik verhuisde nl. naar Medemblick, waar ik elf jaar gewoond heb. In die plaats heb ik lopen en praten geleerd, heb veel stukgeslagen in het ouderlijk huis, ben zeer dikwijls de trap neer getuimeld zonder dat ik - wonder boven wonder - ooit mijn nek gebroken heb, en heb ook mazelen gehad. Al deze dingen gelden voor mijn eerste drie levensjaren.

Verder had ik in die tijd een geweldige hartstocht voor paraplu's, wanneer ik er een zag begon ik te dansen van opgewondenheid, klemde het ding krampachtig in mijn armen en brulde voortdurend, pappetepé, pappetepé. Mijn grootste charmes waren onze schilder en tuinman, waar ik, zo vaak ze bij ons waren, met de meeste aandacht de arbeid beschouwde, en dan rustte ik niet voor ik zelf ook eens een smeer verf mocht strijken, of de schoffel eens mocht hanteren, met het gevolg, dat ik eens in een verfpot viel ...

Afb. 1: Breedstraat en Heerensteeg, links de toenmalige woning van Brouwer, ca. 1915.

Verder was het een kostelijk iets voor mij, om een koe te zien herkauwen in de wei, en vond ik het heerlijk, als er iemand met mij ging wandelen, en mij toestond, om een tijd te gaan zitten in het gras aan de kant van een sloot tegenover een grasland met vee...

Op de lagere school ben ik niet veel geweest. Het meeste heb ik thuis geleerd, en veel herinneringen van de school heb ik niet.'

Naar de hbs te Hoorn

Op negenjarige leeftijd wordt Bertus al toegelaten tot de hbs in Hoorn. Hij is één van de 18 jongens die in juli 1890 geslaagd zijn voor het toelatingsexamen; negen jongens werden afgewezen.⁴

Ja, hij is ongetwijfeld de jongste van de klas, maar dat schijnt hem niet gedeerd te hebben. In zijn levensbeschrijving vertelt hij over zijn dagelijkse reis met het spoor.⁵ 'Nog heel goed weet ik, hoe dikwijls ik bij mijn ontwaken bemerkte, dat de trein over 10 of 5 minuten al vertrekken moest, en hoe gejaagd ik dan mijn kleren aanschoot, boeken en boterhammen pakte, de trappen afholde, de steeg naast ons huis opvloog, en dan verder de weg naar 't station in dolle vaart aflegde, om dan eindelijk hijgend het station door en de trein in te vliegen, waar dan gewoonlijk nog schoenen moesten dicht geregen worden en andere in de haast voorlopig achterwege gelaten noodzakelijke werkzaamheden aan het toilet moesten worden verricht.

Hoewel wij betrekkelijk dicht bij het station woonden, was het toch een hele toer, vooral in de strenge winter van 1890-'91, om altijd op tijd aan 't station te zijn, en het vertrekkur van onze trein dat eerst 7.20 uur was, werd elke nieuwe dienst vervroegd, totdat het eindelijk half zeven was geworden. Gelukkig dat ik dit kruis niet alleen had te dragen, maar ook drie lotgenoten had. De tijd van overtocht was een uur en dit uur werd, zo het nodig was, besteed met het leren van lessen maar anders uit verveling dikwijls met verboden werk. Wij gingen staan op het balkon wat ten strengste verboden was. Wij waren zelfs kinderachtig genoeg, het medereizigers lastig te maken door gaatjes in de bankleuningen met een passer te prikken

Op onze heenreis hadden wij in 't begin van het traject gewoonlijk weinig gezelschap, maar naarmate wij dichterbij Hoorn kwamen, vulde de trein zich langzamerhand met boeren en aan het einde, vooral op marktdagen, zaten wij gepakt als haringen in een ton. Het spreekwoord zegt: "Hoe meer zielen, hoe meer vreugd". Wij dachten over ons toenemend gezelschap volstrekt niet in die zin. Al die boeren dampden als schoorstenen en waren tegelijkertijd doodsbang voor de tocht, zo erg, dat zij nooit een raampje open wilden hebben, en zo zaten wij daar in dikke rookwolken en een afschuwelijke atmosfeer.

Tegen onze medepassagiers vatten wij zo een innige haat op, en het is te begrijpen dat, wanneer wij het hun lastig maakten, hierbij ook voor een groot deel wraakzucht in 't spel was.'

Op de Hoornse hbs is de jonge leeftijd van Bertus geen oorzaak geweest van mindere prestaties. Vrijwel in alle schoolvakken is hij nummer 1 of 2 van zijn klas. Na twee jaar in Hoorn vindt er een grote verandering plaats in zijn jonge leven. Zijn vader wordt hoofd van een mulo in Haarlem en het gezin verhuist naar de Leidsevaart. In de derde klas hbs demonstreert hij opnieuw zijn prestatie. Hij is weer nummer 1 van de klas. Na schooltijd wandelde hij op vele plekken in de duinen en ook sport vermaakte hem. 'voetbal, zwemmen, fietsen en cricket vonden in mij spoedig een beoefenaar, en dit heeft mij heel veel plezier opgeleverd'.

Afb.2: Familie Brouwer in Haarlem, de jongens v.l.n.r. Lex, Aldert en Bertus, ca. 1900.

'Het leven in een schoolmeestersgezin had zijn voordelen, maar het nadeel was een streng regime. Leren en discipline gingen hand in hand. Moeder Brouwer gaf haar spruiten bijvoorbeeld persoonlijk pianoles, en zij duldde daarbij geen slabakken. Wanneer de zonen niet voldoende gestudeerd hadden, zag ze er geen been in om met de stok van de gasverlichting duchtig de ruggen van haar lievelingen te bewerken. Bij één van deze tuchtigingen brak de stok op Bertus' rug. Hij liet daarop in het geheim de stok repareren, en bood hem toen zijn moeder aan als verjaardagsgeschenk. Het pianoonderwijs had bij Bertus overigens wel degelijk effect.

Hij speelde in zijn latere leven graag, maar eigenzinnig, piano.⁶ Onze hoofdpersoon zou uitgroeien tot de beroemdste wiskundige van de vorige eeuw. Dat zijn levensgeschiedenis zeer bijzonder is geweest, leert zijn levensloop. In deze bijdrage beperk ik me tot slechts enkele biografische punten. Dat Medemblik daarbij een centrale invalshoek vormt, laat zich raden.

Dina Pels (1878-1927)

Toen Bertus nog in Medemblik woonde was Dina Pels zijn vriendinnetje. Ze is tweeënhalf jaar ouder en ze zou later een belangrijke rol in zijn leven gaan spelen. Ook Dina is in Hoorn naar de hbs gegaan maar wel twee jaar later dan Bertus, die toen naar Haarlem verhuisd was en daar al in de derde klas hbs zat. Als Dina twintig is, meldt de Hoornsche Courant: 'Mej. D. Pels te Medemblik heeft met goed gevolg het praktisch apothekers examen afgelegd.' Dina krijgt een baan als apothekersassistente in Amsterdam. Ze heeft weer contact met Bertus en vertelt hem natuurlijk over de belevingen op haar werkplek aan de Overtoom.

De eigenaresse is weduwe De Holl die daar samenwoont met dochter Lize en kleinkind Louise. Lize is gescheiden omdat haar man (arts) geen kinderen wenste. Het verhaal dat Dina aan Bertus vertelde, heeft ongetwijfeld veel indruk op hem gemaakt. Hij besluit Lize te ontmoeten en doet spannende pogingen om haar te zien. Op 2 juli 1902 is de werkelijke kennismaking. Dat Lize enige twijfels had, laat zich raden door de verschillen. Haar aanbieder student Bertus is elf jaar jonger. Een ander opmerkelijk verschil is de lengte van beiden. Bertus is 1,85 meter, Lize 1,50 meter. En dan is er ook nog de negenjarige dochter Louise, die mogelijk gedacht heeft: wordt die lange student mijn nieuwe vader?

Het is 31 augustus 1904, Koninginnedag, maar tevens de dag dat de bruiloft van Bertus plaats vindt. Het wordt geen groots feest. Het echtpaar gaat wonen in de verdieping boven de apotheek. Twee maanden eerder is Brouwer geslaagd voor zijn doctoraal examen. Het lukte hem toen ook om een stukje grond te kopen aan de Torenlaan in Blaricum. Op die plek werd in het najaar van 1904 een klein huisje gebouwd. Bertus bracht daar veelal de week door en Lize kwam natuurlijk in het weekend. De "hut" zou voor Brouwer een ideale plek worden om ongestoord te kunnen denken en te schrijven. Aanvankelijk betrof het zijn dissertatie met als titel "Over de grondslagen der wiskunde". Hij is van mening dat de grondslagen van zijn vakgebied samenhangen met kunst, cultuur en vrijheid. Zijn hut is levenslang een ontmoetingsplek geweest voor vele kunstvrienden en -vriendinnen.

Op 1 oktober 1912 wordt Bertus beloond voor zijn vele wiskundige prestaties. Hij is benoemd als professor en zal zich inzetten voor een revolutie in de wiskunde.

Zijn nadruk op de invloed van de intuïtie krijgt wereldwijd aandacht.

Afb.3: Brouwer en Lize, ca. 1920.

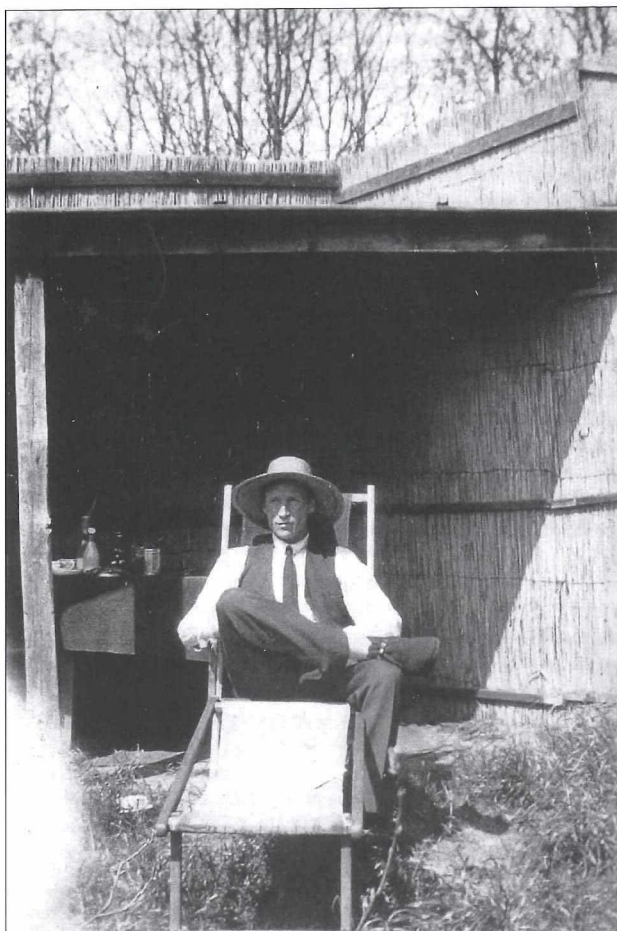
Afb.4: Brouwer en Lize bij hun zilveren bruiloft, 1929.

Pieter Wijdenes (1872-1972)

Pieter Wijdenes wordt in het Jaarboek 2006 van Opperdoes omschreven als een 'Opperdoezer met een wiskunde knobbel'. Hij zal een studiegenoot van Bertus worden. Pieter is dan onderwijzer in Amsterdam en wil daar een wiskundeakte halen. Hij volgt daartoe, tussen de middag, colleges van professor Korteweg en zo ontmoet hij Bertus. Wijdenes zal uitgroeien tot een beroemde schrijver van school- en studieboeken in de wiskunde.

De naam Wijdenes was ik eerder tegengekomen in verband met een stadsdokter van Medemblik in de 17e eeuw. Maarten Velius was zijn naam. Maarten is de zoon van de bekende Hoornse kroniekschrijver. Zijn dochter Aafje trouwde met een Opperdoezer met een bekende achternaam. Ja, Wijdenes.

Hij is een voorouder in de stamboom van Pieter Wijdenes. Misschien heeft Pieter zijn Medemblicker afkomst ooit aan Bertus verteld. Ze hebben elkaar na hun afstuderen in elk geval veel gesproken. Samen waren ze bijvoorbeeld betrokken bij de uitgave van een nieuw wiskundetijdschrift.

Afb.5: Brouwer in de tuin, ca. 1920.

Géza Révész (1878-1955)

Wie, zoals ik, aan de Universiteit van Amsterdam psychologie heeft gestudeerd, kent waarschijnlijk de naam van de grondlegger van deze studie: Géza Révész. Zijn geboorteland is Hongarije waar hij in 1917 benoemd werd als hoogleraar in de psychologie. Door de politieke toestand na de eerste wereldoorlog verliet hij het land en werd in 1922 privaattoesent aan de gemeentelijke universiteit in Amsterdam.

Misschien heeft hij toen Bertus Brouwer leren kennen⁷. Tien jaar later hoopt Géza op een aanstelling als professor. Dat proces verloopt niet makkelijk door allerlei beschuldigingen over zijn verleden die onjuist blijken. Gelukkig krijgt hij ondersteuning van Bertus die een plek voor hem ziet binnen zijn faculteit. Dit is uitzonderlijk omdat de psychologiestudie in die tijd nooit is ondergebracht bij de faculteit wis- en natuurkunde. Bertus liet door zijn keuze voor Géza opnieuw zien dat wiskunde veel verbindingslijnen kent met andere vakgebieden.

Afb.6: Lize, in de apotheek.

Tenslotte

In oktober 1959 is Lize, het kleine vrouwtje, overleden. Ze is op hoge leeftijd (89) in de apotheek van de trap gevallen en heeft toen haar heup gebroken. Ze is daarna opgenomen, maar niet meer hersteld. Bertus is gestorven aan een heel ander ongeval. Het is de avond van 2 december 1966. Brouwer heeft een sinterklaascadeautje naar de overkant van zijn straat in Blaricum gebracht. Hij is gehuld in een paardendecken. Als hij in het donker terugloopt, wordt hij door een auto aangereden en komt daarvoor op de andere weghelft. Daar rijden nog twee auto's over hem heen met de dood als gevolg. Bertus is in Blaricum begraven in een graf naast Lize. Boven elkaar begraven worden vond hij een gruwel. 'Deze ongewone geleerde die de wereld en zichzelf met een glimlach bezag, was zijn tijd zo ver vooruit dat zijn ideeën pas na zijn dood algemene erkenning vonden.'⁸

Ad Dudink
Medemblick, juni 2018

Geraadpleegde bronnen

- D. van Dalen, *L.E.J. Brouwer een biografie*, Amsterdam, 2002.
- J. Druif, *Jaarboek Stichting Historisch Opperdoes*, 2006.
- V. Busato, *Leve de psychologie!*, Amsterdam, 2008.
- Krantenarchief Westfries Archief.

Herkomst afbeeldingen:

- OKV Medenblick: 1.
- D. van Dalen: 2-6.

- 1 Vader: Egbert L. Brouwer (1854 – 1946); Moeder: Henderica Poutsma (1852 – 1927).
- 2 De geboortenaam van Bertus is Luitzen Egbertus Jan (L.E.J.).
- 3 Nieuwe Hoornsche Courant, 1885-07-11, pag.3.
- 4 Nieuwe Hoornsche Courant, 1890-07-12, pag.3.
- 5 Als zestienjarige geschreven als onderdeel van de ontgroening aan de Universiteit Amsterdam.
- 6 Pag. 23 in zijn biografie.
- 7 Bertus en Géza zijn vrienden geworden.
- 8 Citaat op de achterkant van het boek over hem door Van Dalen.